

CLASE ȘI DINAMICA STRUCTURII SOCIALE

În investigarea concretă a dinamicii structurii sociale din România și a transformărilor sale actuale, grupul de cercetători de la Centrul de sociologie care se ocupă de aceste probleme a considerat necesară clarificarea unor probleme teoretice și a unor concepte, tratate unilateral sau unciori deformat în literatura sociologică românească anterioară. Printre acestea sînt conceptele de structură socială, clasă și strat social, mobilitate socială ș.a. Cîteva dintre concluziile la care am ajuns sînt schitate în cele ce urmează.

Ion Glodeanu : Voi încerca să marchez cîteva aspecte care i-au preocupat pe sociologii din țara noastră în legătură cu problematica claselor și a structurii sociale. Literatura de după 1945 relevă, că, în plan teoretic, dezbaterile s-au concentrat în principal asupra criteriilor de definire a claselor sociale în socialism și asupra locului și rolului claselor în societatea socialistă românească.

În privința criteriilor de definire a claselor sociale, dezbaterile au avut ca punct de pornire, de regulă, contribuțiile lui Lenin și mai ales definiția dată de el în lucrarea *Marea inițiativă*. În genere, dezbaterile au demarat de la ideea conform căreia condițiile social-economice în care a fost dezvoltată teoria leninistă a claselor sociale sînt schimbate. Societățile au trecut prin profunde transformări astfel încît este dificil a identifica clasele pe baza criteriilor clasice de definire. De aici și întrebarea firească dacă pentru societatea socialistă criteriile definiției leniniste a claselor sociale mai sînt sau nu operante. În acest cadru s-au manifestat două tendințe. O tendință reprezentată de sociologii care au considerat că și în condițiile socialismului criteriul determinant al claselor este criteriul proprietății (rămînînd valabile și celelalte criterii din definiția leninistă) cu mențiunea că la aceasta trebuie adăugate și altele, care să exprime mai bine specificul claselor în socialism. Printre acestea sînt menționate criteriul conștiinței de clasă, al comportamentului, al modului de viață etc.

O altă tendință este reprezentată de sociologii care au considerat criteriul proprietății insuficient pentru delimitarea claselor în socialism. Dacă în societățile bazate pe proprietatea privată, criteriul raportului față de mijloacele de producție este primordial, în socialism, unde întreaga avuție națională este bun al întregului popor, proprietatea socialistă constituie mai degrabă un criteriu care explică apropierea, ceea ce au comun clasele și categoriile sociale în socialism, decît diferențierea acestora, natura muncii efectuate constituind criteriul care departajează mai pregnant clasele în societatea socialistă.

Deși pe parcursul timpului se remarcă trecerea la o abordare mai nuanțată a claselor, din punct de vedere teoretic preocupările sociologilor nu s-au finalizat în elaborarea unei teorii a claselor societății socialiste, ceea ce s-a răsfrînt într-o măsură asupra cercetării și explicării mecanismelor transformării claselor și a structurii sociale în societatea noastră contemporană.

În strînsă relație cu situația menționată se află și dezbaterile privind rolul și locul claselor în societatea socialistă românească. În acest cadru, limitat teoretic, sociologii au evidențiat principalele mutații care au avut loc prin restructurarea vechiului dispozitiv de clasă burghez-moșieresc și constituirea unui nou dispozitiv în care noua clasă muncitoare din România în frunte cu partidul său comunist și-a cucerit rolul de clasă conducătoare. Un loc însemnat s-a acordat analizei caracterului neantagonic al claselor și categoriilor sociale din socie-

tatea românească, alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea cooperatistă, rolului noii intelectualități și în mod deosebit naturii, rolului și funcțiilor clasei muncitoare.

Ceea ce trebuie semnalat este faptul că sociologii nu au acordat, în egală măsură, atenție studierii și analizei tuturor claselor și categoriilor sociale. De pildă, s-au elaborat lucrări dedicate analizei structurii clasei muncitoare, în mod deosebit în relație cu creșterea rîndurilor acesteia, cu mutațiile în structura sa de calificare, în modul său de recrutare, cu repartizarea sa în teritoriu, cu participarea la conducere, cu transformările acesteia în condițiile revoluției științifice și tehnice. Dar asemenea aspecte au fost mai puțin abordate în relație cu țărănimea și intelectualitatea, și deloc în relație cu alte categorii sociale.

Lipsa unei teorii a claselor sociale în socialism nu putea să nu aibă repercusiuni asupra modului în care acestea au fost cercetate și studiate. Așa se face că, în genere, abordarea claselor sociale se limitează în mare măsură la descriere, nu la explicare, ceea ce a condus la imposibilitatea elaborării unui sistem conceptual specific cercetării claselor în socialism. O astfel de situație existentă în planul teoriei explică într-o anumită măsură și faptul că în țara noastră n-a fost realizată, încă, o cercetare de amploare, reprezentativă la nivel național asupra claselor sociale și, pe un plan mai larg, a structurii sociale a societății noastre contemporane.

Față de această situație, considerăm că realizarea unor cercetări de anvergură, reprezentative la scară națională, cu mare putere de generalizare teoretică și practică constituie un imperativ major pentru frontul cercetării sociale. Dar, un asemenea obiectiv nu se poate realiza de către un colectiv sau altul de cercetători ci impune unificarea forțelor cercetării sociale și practicarea unor cercetări inter și multidisciplinare.

Honorina Cazacu: O concluzie mai generală care se impune din analiza literaturii sociologice românești este necesitatea precizării și îmbogățirii aparatului conceptual cu care se lucrează în problemele structurii sociale. Conceptele sînt pilonii unei teorii. În teoria structurii sociale două concepte de bază, cel de structură socială și cel de clasă socială, sînt încă insuficient elaborate.

Structura socială o concep ca o totalitate complexă care include două tipuri de componente: *a.* o serie de comunități umane cu caracter istoric printre care familiile, comunitățile urbane și cele rurale, clasele sociale, straturile, națiunea; *b.* o serie de grupuri demo-socio-ocupationale ce caracterizează toate aceste comunități, printre care generațiile, grupurile ocupationale, cele după instrucție școlară, venit ș.a. Categoria de structură socială desemnează modalitățile diferite de grupare ale oamenilor dintr-o societate dată și relațiile sociale care se nasc pe această bază. Pe acest ansamblu, aflat în anumite raporturi cu relațiile de producție și cu unele elemente ale forțelor de producție, se înalță suprastructura instituțională și teoretico-ideologică. În cadrul teoriei materialismului istoric, funcția categoriei de structură socială, este aceea de a face legătura între categoriile „bază economică” și „suprastructură”. Între ultimele două există un spațiu neacoperit conceptual, ceea ce a facilitat deducerea directă și simplistă a suprastructurii din baza economică. Or, o bază economică, anumite relații de producție generează și modelează o anumită structură socială, anumite relații sociale și prin intermediul acestora o anumită suprastructură instituțională, de valori și teoretico-ideologică. În planul teoriei sociologice, în schimb, categoria structură socială deține locul central.

Cum rezultă și din enunțarea dată anterior categoriei de structură socială, acesteia i se subsumează o serie de concepte și noțiuni, care desemnează componentele sale. Definirea fiecăruia este necesară. Dar în ansamblul unei teorii a structurii sociale este necesară înțelegerea *locului* fiecărei noțiuni, a modului în care se ordonează între ele și în relație cu categoria care le subsumează. Cercetarea ansamblului structurii sociale trebuie să se orienteze în funcție de această ordonare. Dar cum se poate stabili locul și importanța fiecăreia? Dacă s-ar proceda în ordinea apariției lor istorice, familia ar deține locul prim, la fel grupările generaționale, apoi cele ocupationale ș.a.m.d. Metoda marxistă relevă însă că în cadrul unei teorii ar fi greșit să abordăm categoriile în ordinea în care au fost determinate istoric. Locul fiecăreia este determinat de relațiile care se formează între ele, de *structura* lor în societatea dată (loc și ordine desori contrară succesiunii lor naturale în istorie).

Din acest punct de vedere istoria socială ne arată că la începuturile societății relațiile din comunitățile umane s-au structurat în funcție de o diviziune simplă a activităților între sexe. Pe măsura așezării comunităților în teritoriu, a creșterii lor, stabilizării relațiilor familiale și de rudenie, dezvoltării diviziunii muncii și apariției formelor de posesiune ori de proprietate colectivă și privată, consolidării unor forme de organizare instituțională se deschide o întreagă epocă de diferențiere a oamenilor în funcție de poziții economice și de poziții de putere, adică o epocă de formare a claselor sociale. Ca urmare, toate relațiile sociale formate anterior se restructurează. Raporturile în familie și dintre familii, bazate la început și în

continuare pe relații între sexe și de rudenie, încep să fie influențate de relațiile de clasă (atât în ce privește constituirea cuplului familial, diviziunea muncii între bărbat și femeie, educația și orientarea copiilor cât și transferurile în alte familii, autoreproducerea socială). Comunitățile teritoriale cu tot ce implică conviețuirea în interiorul lor și între ele (diviziunea muncii, producția și schimburile economice și sociale, participarea la decizii, mișcările de populație etc.) au reguli proprii de constituire și funcționare dar nu în afara supradeterminărilor cu caracter de clasă. De regulă, poporul, forma mai complexă de comunitate, se formează în paralel cu clasele și este marcat de ele. Națiunea, comunitate formată după apariția claselor, poartă de la început amprenta lor. Deși istoricește a apărut mai târziu decât altele, diferențierea în clase sociale a devenit centrală, supradeterminând celelalte diferențieri sociale. Ca atare și conceptul de clasă socială ocupă locul principal într-o teorie a structurii sociale. Există evident și influențe inverse, de la celelalte comunități și grupări spre clase, dar ele nu au puterea influențelor pe care le exercită clasele asupra acestora. Și în țara noastră, în actuala etapă, clasele reprezintă componenta cu rol principal în ansamblul structurii sociale, deși rolul lor a diminuat în raport cu etapa de început a socialismului și va diminua în continuare. Totodată, componente cum sînt straturile sociale, grupările după ocupație, instrucție școlară și calificare, generațiile ș.a. încep să joace un rol mai important în evoluția acestei structuri. În concluzie, conceptul de clasă socială va ocupa locul principal și în cercetarea ansamblului structurii sociale din țara noastră, în relație cu el urmînd a fi studiată evoluția celorlalte componente, stabilită evoluția lor specifică și modul în care unele încep să-și consolideze poziția în cadrul ansamblului, în timp ce clasele vor ceda treptat locul lor actual central în structura socială.

În legătură cu conceptul de clasă socială voi semnala cîteva aspecte de care ar trebui să se țină seama în elaborarea lui. 1. În literatura noastră sociologică acest concept a fost discutat în măsură redusă pe baza operei lui Karl Marx. Aprofundarea acestei opere relevă cîteva probleme ce trebuie luate însă în considerare. Marx a abordat clasele din multiple unghiuri: filosofie, economic, istoric, politic, sociologic; totodată le-a tratat fie în relație cu un mod de producție pur în general, fie cu un anumit mod de producție, fie în relație cu o societate concretă la un moment dat al evoluției sale. Aceste multiple moduri relevă că însuși acest fenomen, clasele, constituie un obiect special, care nu poate fi epuizat, înțeles deplin, din nici unul din aceste unghiuri luat singular ci pe baza tuturor. 2. Evoluția economico-socială din acest secol nu a confirmat generalitatea modelului englez de dezvoltare a capitalismului, model elaborat în *Capitalul*, pe baza căruia Marx și-a întemeiat anumite previziuni. Deși spre sfîrșitul vieții Marx a luat în considerare și alte posibilități de evoluție ale formațiunilor economico-sociale, el n-a mai dezvoltat în acest sens o teorie. Dogmatismul a absolutizat anumite teze ale lui Marx, ajungînd la o teorie generală liniară a dezvoltării societăților prin trecerea lor necesară prin cinci tipuri de orînduri: comuna primitivă, sclavagismul, feudalismul, capitalismul — caracterizată fiecare printr-o pereche de clase principale polare. 3. Formarea sistemului imperialist a fost urmarea împărțirii statelor în cîteva, devenite centre puternic dezvoltate, și restul statelor devenite periferii, blocate și întîrziate în evoluția lor de centre dezvoltate. Acest fenomen nou la scară mondială a schimbat multe din datele problemei formării și evoluției națiunii și claselor în epoca actuală. 4. Cercetări noi de istorie socială au relevat că și istoria precapitalistă trebuie reconsiderată. Ea nu poate fi schematizată pe baza unor moduri de producție care s-ar fi succedat liniar unul din altul, fiind multiliniară și neprezentînd totdeauna și peste tot o linie evolutivă. Acestea sînt numai cîteva din noile date ce trebuie avute în vedere în definirea claselor sociale.

Călin Anastasin: Orice evaluare nedogmatică a gîndirii lui Marx, a metodei și a instrumentelor sale teoretice, nu poate ocoli examinarea raportului dintre conceptul său de clasă și datele situațiilor concret-istorice pe care s-au fundamentat analizele sale. De-a lungul timpului, o serie de dezbateri au pus în evidență dificultățile izolării acestui concept de situația istorică pe baza căruia el a fost creat și a generalizării sale, în mod mecanic, pentru formațiuni caracterizate prin alt tip de relații sociale și de producție decât cele studiate de Marx la mijlocul secolului trecut. De aceea, considerăm că efortul teoretic încă necesar a fi întreprins pentru a putea oferi o bază conceptuală adecvată abordării atît a structurilor sociale specifice societăților socialiste, cît și a structurilor unor societăți caracterizate prin alt tip de relații, trebuie analizat în următoarele direcții: a. Reexaminarea conceptului de clasă așa cum apare el în concepția lui Marx, pornind de la determinațiile (dimensiunile) pe baza cărora el construiește acest concept și de la analiza raportului dintre acestea și suportul lor concret-istoric. Mai dificil, și în orice caz mai laborios, acest demers a fost de cele mai multe ori neglijat, preferîndu-se o cale mai comodă: speculațiile avînd ca punct de plecare cunoscuta definiție a claselor elaborată de Lenin. b. Analiza relațiilor de producție a formelor politico-ideologice și a structurilor sociale precapitaliste — atît în perimetrul euro-

pean cit și în afara acestuia — în vederea sesizării modului de funcționare și a evoluției specifice acestor tipuri de societăți în ansamblu. Necesitatea acestui studiu decurge din faptul că, în concepția lui Marx asupra apariției și depășirii capitalismului în zona geografică și istorică pe care a studiat-o — Europa occidentală în secolele XVI—XIX, clasa este conectată la mecanismul determinismului istoric, cu alte cuvinte conceptul de clasă este un concept explicativ integrat într-o teorie mai generală asupra schimbării societății globale.

În continuare, voi prezenta numai unele concluzii ce au putut fi desprinse din cercetările teoretice pe care le-am realizat pînă în prezent, fără a intra în argumentarea lor amănunțită.

Pe baza reexaminării textelor fundamentale ale lui Marx, am constatat încheierea conceptului său de clasă la intersecția a cinci dimensiuni. Prima dintre acestea — și singura asupra căreia mă voi opri în continuare — subsumează (și depășește totodată) ceea ce în mod tradițional s-a înțeles prin „criteriul proprietății”. Fără îndoială, Marx utilizează termenii de „burghizie” și „proletariat” pe baza distincției dintre proprietate și lipsa de proprietate asupra mijloacelor de producție. Însă preluarea acestei distincții în gândirea marxistă *exclusiv sub aspectul formal* al relațiilor de proprietate, neglijând deci aspectele concrete, de conținut ale acestora, a ridicat unele probleme asupra cărora nu s-a realizat încă un consens. Pot fi menționate aici părerile contradictorii în legătură cu valabilitatea criteriului proprietății pentru definirea claselor în societățile socialiste existente. Dificultăți în a opera cu acest criteriu formal întîmpină și acei cercetători care studiază în profunzime societățile precapitaliste, mai ales cele situate în afara perimetrului Europei occidentale. În aceste condiții, consider necesar, mai întîi, să pornim de la ideea lui Marx că pentru înțelegerea claselor în capitalism importante sînt *pozițiile și rolurile obiective ale grupurilor sociale în cadrul activităților productive* și apoi abia consfințirea juridică a acestora, că pe aceste poziții și roluri obiective — se constituie conținutul concret al relațiilor de proprietate, și în general al relațiilor de producție — se fundamentează inegalitățile economice, politice, diferențierile sociale în general. În al doilea rînd, este semnificativ faptul că Marx însuși și-a dezvoltat propria concepție despre proprietate, în măsura în care i-a conferit o dimensiune istorică. O schiță — destul de simplistă dealtfel — asupra succesiunii formelor de proprietate apare în *Ideologia germană*. Mai tîrziu, însă, într-o lucrare de maturitate precum *Bazele criticii economiei politice* Marx atribuie proprietății un sens mult mai larg, acela de „condiții obiective ale realizării muncii”, punînd astfel să evidențieze un amplu proces istoric ce străbate diferitele tipuri de societăți și pe traiectoria căruia trebuie plasate formele specifice de proprietate: *separarea muncii libere de condițiile economice obiective ale realizării ei*. Marx pleacă de la faptul că, spre deosebire de societatea capitalistă modernă, în societățile corespunzătoare unei slabe dezvoltări a forțelor de producție, *producătorul era nemijlocit legat de mijloacele sale de producție*. Procesul istoric de descompunere a diferitelor structuri precapitaliste — Marx se referă la formele: asiatică, antică, germanică, funciară de tip feudal, meșteșugărească — în care producătorul era, de drept sau de fapt, și proprietar este totodată procesul separării treptate a acestora, proces desăvîrșit în cadrul modului de producție capitalist, primul în istorie întemeiat pe separarea totală a producătorului de proprietate*. Prin urmare, modul de producție capitalist este singurul care conține, în chiar structura relațiilor de producție ce-i sînt specifice, aceste două poziții devenite distincte și opuse: cea a posesorului muncii libere și cea a posesorului condițiilor obiective de realizare a ei. De aceea, rezultatul procesului de producție capitalist este nu numai producție de bunuri, ci și (re) producția acestor poziții.

Existența acestor două poziții în structura relațiilor de producție constituie baza obiectivă pentru formarea unor grupuri sociale despre care se poate spune că posedă caracteristici de clasă. Pe scurt, acestea sînt: a. ambele participă la procesul de producție; b. datorită condițiilor specifice în care se realizează unirea producătorului cu mijloacele de muncă în cadrul modului de producție capitalist — prin schimb, în condițiile generalizării pieței — acest mod de producție este, în același timp, și un *mod de exploatare*; extracția plusprodusului se realizează în cadrul strict al relațiilor de producție, prin mijloace economice, luînd forma însușirii și capitalizării plusvalorii de către un anumit grup social, ceea ce este necaracteristic pentru modurile de producție anterioare; c. aceste poziții opuse din structura relațiilor de producție generează interese reciproc conflictuale, independent de gradul conștientizării acestora în cadrul grupurilor.

* Răspunsul la întrebarea dacă această situație nu caracterizează și alte tipuri de relații, precum și cele feudale sau sclavagiste presupune o discuție mai amplă, ce nu poate fi dezvoltată aici, pe baza unor argumente ce se găsesc atît în textul lui Marx, cit și în concluziile unor cercetări recente.

Pe baza unor contribuții marxiste recente (H.H. Stahl, Samir Amin, Rene Gallissot, Claude Meillassoux, C. Coquery-Vidrovich, Maurice Godelier, ș.a.) se poate desprinde concluzia că modurile de producție precapitaliste — a căror dialectică trebuie considerată diferită față de succesiunea presupusă universal-necesară: comuna primitivă — scalarism-feudalism — și structurile sociale pe care le-au generat nu posedă toate aceste caracteristici. Trăsăturile lor specifice — între care, modul de participare a grupurilor la procesul de producție, importanța deosebită a mecanismelor politice și ideologice — fac ca relațiile de exploatare, pe baza cărora se formează grupările dominante și cele dominate, să nu decurgă în mod nemijlocit din relațiile de producție (ca în capitalism), aceste moduri de producție permițând prin însăși structura lor, mai multe moduri de exploatare. Cu alte cuvinte, structurile de dominație derivă din aceste moduri de exploatare suprapuse unui mod de producție sau altuia, și nu direct din modurile de producție însele. Ceea ce nu înseamnă că formele de dominație nu se manifestă prin inegalități economice, ci doar că nu decurg din inegalități *generate economic*. Dimpotrivă, în capitalism pozițiile dominante și cele dominate sînt, în ultimă instanță, reflexul (reproducția) în sferele social-politică, ideologică etc. a celor două poziții din structura relațiilor de producție, ceea ce, în concepția lui Marx, reprezintă o *structură de clasă*. Aceste deosebiri ne impun redefinirea cadrului nostru conceptual de abordare a structurilor sociale întemeiate pe alt tip de relații decît cele capitaliste analizate de Marx.

Așadar, conceptul de clasă elaborat de Marx pentru caracterizarea situației burgheziei și proletariatului, precum și a relațiilor dintre ele, este legat de cristalizarea unui anumit tip de relații sociale și de producție, fapt ce explică dealtfel procesul de apariție al claselor în istorie, precum și posibilitatea dispariției lor în calitate de depozitare ale contradicțiilor sociale fundamentale și de actori ce personifică determinismul evoluției.

Introducerea unor diferențieri în utilizarea conceptului de clasă elaborat de Marx pornind de la tipul de societate pe care el l-a studiat — diferențieri cerute de înseși modurile de funcționare și de evoluție a specificelor altor tipuri de societăți — este necesară și în studiile noastre asupra structurii sociale ce caracterizează societatea socialistă.

Sorin Mitulescu: Conceptul de clasă socială și cel de strat social nu se opun și pot fi înglobate în cadrul unei abordări unitare și mult mai nuanțate. Dacă conceptul marxist de clasă socială permite racordarea unor analize concret istorice la teoria sociologică generală, implicit la filosofia socială, cel de strat mijlocește relația directă cu manifestările concrete ale fenomenelor sociale.

Elaborat de Max Weber (în urma distincției pe care el o făcea între ordinea economică și ordinea socială, și pe baza căreia distingea două grupuri: grupurile economice (clasele) și grupurile de statut, conceptul de strat social a intrat puternic în circuitul științific abia în deceniul al cincilea prin intermediul teoriei funcționaliste. Aceasta, integrîndu-l, în același timp l-a „de-marxizat”, adică l-a rupt de conceptul de clasă socială elaborat de Marx, în relație cu care Weber îl construise. În acest fel funcționalismul a redus analiza diferențierilor sociale la simple deosebiri cantitative, eșalonate pe un continuum, în care clasele sociale dispăreau, rămînînd doar straturile sociale. Respingerea aproape generală, chiar în cadrul teoriilor nemarxiste, a paradigmei funcționaliste asupra stratificării, a condus și la o utilizare mai redusă a conceptului de strat social în cîmpul analizei sociologice a structurii sociale și de clasă.

Unii autori neagă posibilitatea de a stabili o comunicare reală între o teorie marxistă a claselor și una a stratificării, le concep pe fiecare cu puncte de plecare și făgașe ireconciliabile de desfășurare.

Există și un alt punct de vedere, care unifică superficial conceptul de clasă cu cel de strat social, ajungînd să considere clasele ca simple straturi sau categorii statistice ierarhizate, elaborînd în acest sens modele convenționale cu 3, 4 sau 5 nivele, ale căror extreme sînt denumite incorect „clase” inferioare și „clase” superioare, iar intervalul dintre ele „clase” de mijloc.

O altă poziție este reprezentată de cei care consideră un sistem de stratificare drept un simplu epifenomen al structurii de clasă, caracteristicile acestuia fiind deduse din raporturile și opozițiile claselor subiacente. Părerea mea este că trebuie luate în considerare acele puncte de vedere care văd actualele transformări sociale din societatea socialistă atît pe linia apropierii dintre clase și a păstrării unor specificități ale acestora cît și pe linia formării unor straturi (adică a unor categorii sociale rezultînd din criterii complexe, economice, social-politice și culturale). Aceste straturi se formează atît în interiorul claselor tradiționale cît și la intersecția dintre acestea. Rolul lor poate fi atît de apropiere, de omogenizare cît și de întărire a unor diferențieri sociale. Astfel, evoluția structurii sociale și de clasă din societatea noastră relevă că sub influența politicii partidului și a statului socialist se constituie numeroase elemente de apropiere între clase. Unele se manifestă sub formă de straturi

chiar la intersecția dintre clase. Alte procese, acționind pe linia omogenizării sociale, determină suprapuneri parțiale între un strat al unei clase și un strat al altei clase. În condițiile revoluției științifice-tehnice diferențele de clasă dintre munca fizică și munca intelectuală, se manifestă și ca diferențe în interiorul claselor, unde duc la o diversificare pe straturi. În alte situații, însă, procesele de omogenizare socială pot fi contracarate prin unele stratificări ce pot duce la clivaje sociale chiar mai importante decât cele dintre clase sau le pot accentua pe cele existente. Alte fenomene, printre care anumite neconcordanțe între venituri și prestigiu pe de o parte și importanța socială reală a unei categorii de ocupații pe de altă parte, relevă posibilitatea formării de straturi specifice ca distorsiuni în ansamblul structurii de clasă. Asemenea procese relevă că în plan teoretic este necesară și laborioasă utilizarea conceptului de strat social, subordonat teoriei marxiste a claselor sociale și integrat sistemului de concepte adecvat analizei structurii sociale și de clasă a societății socialiste.

Trebuie, totodată, combătută concepția după care analiza din perspectiva claselor ar fi una prin esență calitativă iar cea din perspectiva straturilor una cantitativ statistică. În literatură se cunosc încercări de a determina straturile pe baze exclusiv cantitative, dar acestea nu au dat o imagine reală asupra structurii societății și dinamicii acesteia. Straturile trebuie văzute și ele din perspectiva transformărilor structurale ale societății și tocmai de aceea stratificarea nu poate fi despărțită de teoria claselor. În acest sens, putem afirma că straturile au caracter de clasă și că, totodată, teoria claselor își modifică și ea conținutul în funcție de condițiile de stratificare existente. De aceea nu putem accepta nici poziția conform căreia în perspectiva societății socialiste clasele dispar și rămân straturile. Se poate însă, accepta că în anumite condiții social-istorice, pe primul plan al realității sociale apar deosebirile de clasă sau cele de strat, și că în etapa actuală, în societatea socialistă asistăm la atenuarea unor diferențe de clasă și evidențierea unor diferențe de strat.

Analiza oricărui fenomen ce are loc în cadrul structurii sociale, și în primul rând a mobilității sociale, presupune raportarea atât la clasele sociale cât și la straturile care există sau care se formează, inclusiv prin procesele de mobilitate socială. Dar dacă trecerea de la o clasă la alta este mai clară, trecerea de la un strat la altul este mai difuză. De asemenea, se poate întâmpla ca individul să treacă „formal” de la o clasă la alta, rămânând practic în cadrul aceleiași strat, dacă relațiile sale sociale efective, comportamentul și aspirațiile sale rămân nemodificate. De aceea, analiza mobilității de strat presupune o analiză multicriterială și îmbinarea aspectelor cantitative cu cele calitative.

Ioana Petre: Pentru a analiza și înțelege corect structura socială dintr-o societate dată, rolul și locul claselor în această structură, demersul științific trebuie întregit cu abordarea dinamicii, a sensului evoluției acestora. În gândirea sociologică recentă, și-a făcut apariția o direcție nouă de analiză a problematicii dinamicii structurii sociale, și anume relaționarea acestui proces social cu un altul, la fel de semnificativ pentru societatea contemporană — mobilitatea socială. Acest raport este pus uneori în termeni de cauzalitate: dinamica structurii sociale determină mobilitatea socială sau, dimpotrivă, mobilitatea socială este procesul social care permite dezvoltarea structurii sociale dintr-o societate? Încercând să depășească impasul acestei probleme, unii autori consideră că atât schimbările structurale cât și mobilitatea socială ar fi generate de factori generali care acționează în primul rând în sfera economică a societății, putându-se vorbi mai degrabă de o interacțiune între mobilitate și structură socială. În cadrul mai larg al proceselor de dezvoltare globală. După părerea mea, însă și această încercare de răspuns rămâne la un nivel prea general, iar raporturile puse în discuție sînt vag sugerate.

Pentru a răspunde corect, cred că este necesar ca în prealabil să se facă următoarele distincții: a. între felurile de schimbare a structurii sociale, deosebindu-se două mari cazuri: schimbarea tipului de structură socială și de clasă, care însoțește trecerea de la o orînduire socială la alta; transformările care se produc în cadrul aceleiași tip de structură socială; b. este necesar de asemenea să se ia în considerare distincția dintre mobilitatea socială structurală (datorată unor factori generali, mai ales economici, tehnici etc.), care determină dinamismul structurii sociale și de clasă, și mobilitatea nonstructurală sau netă (datorată altora), problema relațiilor dintre mobilitate și structură socială punându-se numai în cazul evoluției aceleiași tip de structură socială și de clasă.

O greșală curentă în abordarea acestui raport a fost și tendința de a se pune semnul egalității între mobilitatea socială și dinamica structurii sociale. Or, procesele social-economice care determină continuitatea și discontinuitatea structurii sociale sînt formate în termenii unei logici esențialmente diferită de aceea care guvernează succesiunea generațiilor individuale. Astfel în ciuda semnificației familiei ca factor de continuitate, ea și a relevanței verigilor de generație pentru determinarea proceselor sociale, totuși secvența generatională și dez-

voltarea istorică reprezintă două linii de tip fundamental diferite. Procesele de mobilitate socială se dezvoltă totemal în confruntarea dintre condițiile istorice și cele individuale, confruntare din care apar nenumărate cariere individuale, care reprezintă în ultimă instanță însăși conținutul concret al dinamicii structurii sociale.

O altă distincție care trebuie realizată în perspectiva relației dintre mobilitate și dezvoltarea structurii sociale este aceea dintre subiecții mobilității sociale și subiecții dinamicii structurii sociale sau, cu alte cuvinte, dintre mobilitatea indivizilor și mobilitatea pozițiilor sociale. Cele mai multe studii asupra mobilității lasă deoparte, din păcate, schimbările pozițiilor sociale însăși, analizând doar deplasările indivizilor între aceste poziții. Or, este evident că în analiza dinamicii structurii sociale și de clasă, prioritare sînt schimbările pozițiilor sociale, grupurilor și claselor, cele individuale devenind secundare.

Unul din aspectele mai noi de cercetare a problematicii referitoare la raportul dintre dinamica structurii sociale și mobilitatea socială, este acela al modului de viață al diferitelor clase sociale, grupuri etc., în funcție de locul ocupat în structura socială a unei societăți. Cred că această nouă direcție de cercetare este deosebit de utilă și necesară, teoretic și practic, întrucît abordarea sociologică a raportului amintit nu trebuie să se limiteze la evidențierea determinărilor lui obiective, ci trebuie întregită cu aprofundarea mecanismelor sociale și psihosociale care îl declanșează, care îi dau forme și caracteristici de manifestare specifice. Pentru că, dincolo de realitatea socială dată, obiectivă, există indivizi și grupuri (clase, comunități etc.) ce interpretează această realitate în mod relativ diferit, și-o interiorizează în atitudini și comportamente specifice. Un astfel de rezultat concret al acțiunii interdependente a dinamicii structurii sociale și mobilității este totemal apariția și evoluția unui mod de viață general dintr-o societate, precum și a modurilor sau stilurilor de viață specifice diferitelor categorii sociale. Putem vorbi deci atît de mod de viață socialist sau capitalist, cit și de mod de viață muncitoresc, țărănesc, burghez sau chiar mic burghez, urban și rural etc., în funcție de elementele structurii sociale avute în vedere. Dezvoltarea structurii sociale și mobilitatea fiind procese care se desfășoară gradual, pe perioade mai întinse de timp, trebuie surprinse nu numai manifestările diferențiate ale modurilor de viață ci și modurile de viață „transitorii” (care includ și elemente nespecifice unui mod sau altuia). Dealtfel, dacă în epocile trecute, modurile de viață ale diferitelor clase sau comunități aveau trăsături care le deosebeau puternic, în societatea contemporană, în primul rînd în societatea socialistă, se constată o interferență a acestora. Cauzele acestei situații se găsesc atît în faptul că ne aflăm în plină etapă de destructură și restructură în modul de viață al diferitelor clase și comunități, cit și în prezența unor tendințe tot mai manifeste de apropiere între categoriile sociale, de omogenizare socială.